

ET SOSIOLOGISK BLIKK PÅ LIVETS GANG, SLEKTENS GANG og HISTORIENS GANG

Gunhild O. Hagestad
gohagestad@gmail.com

Litt om mine «briller»:

(som jeg håper kan gi dere noen nyttige perspektiver og verktøy for «den daglige dont»!)

- Livsløpsperspektivet: Tre nivå; tre tidsdimensjoner (*livets, slektens og historiens gang*) *Liv er sammenvevde* («interdependent»), særlig i familien
- Nødvendigheten av å tenke både *alder og kjønn* (hans /hennes liv)
- Demografi: Konsekvenser av «*Den epidemiologiske overgangen*» og «*Den demografiske overgangen*» for generasjonsforhold i samfunn og familier. I norsk sammenheng har jeg har vært spesielt opptatt av moderne besteforeldre

Verktøykasse: Kjernebegreper

- * Livsløp, livsfaser, «hans og hennes liv»
- * Generasjonsbegreper: Livets, slektens og historiens gang.
Tenker vi alder, må vi alltid også tenke kohort!!
- * Den epidemiologiske overgangen
- * Den demografiske overgangen
- * Kjønnsbalanse/kjønnsrater
- * Begrepene verdighet og omsorg: viktige og vanskelige
- * Bokpermgenerasjonene: de yngste og de eldste har mye til felles!

LIVSLØP: "Life span"/"life course"

- På norsk har vi bare ett ord: livsløp
- Men vi må skille mellom biologisk alder, kronologisk alder (år levd) og den sosiale/kulturelle alder, skapt gjennom struktureringen av livsfaser og aldersgrupper! Dette skjer gjennom kulturelle normer, lovgivning og sosialpolitikk

Generasjon: Dagligdags språk bruker ett ord for 3 begreper, på 3 nivå, 3 tidsdimensjoner

**

Samfunn:

-Aldersgruppe (f.eks. unge voksne) Her snakker vi om *livets gang*

-Historisk generasjon (*kohort*) Dette dreier seg om *historiens gang*

Her trenger vi også begrepet *vannskille*: historiske punkt der det oppstår klare generasjonskontraster. Er DU del av et vannskille? Har dagens norske kvinner opplevd mer vannskillen enn menn?

**

Familie:

-slektsledd, for eksempel barnebarn, foreldre, besteforeldre

Nå er det snakk om *slektens gang*

Her kommer «*interdependence*»/*sammenvevde liv* sterkt inn!

Eksempler: Voksne barn «skaper» besteforeldre ved å føde barn.

Når et menneske får kreft må familie-medlemmer også forholde seg til sykdommen.

Ta med deg kohort-begrepet!!

- Kvinner og menn fra ulike kohorter blir «gamle» på ulike vis! Dagens 60-åringer (født 1959) blir helt andre 80-åringer enn de som i år feirer 80-årsdag (født 1939)! Vi må gå fra et ensidig fokus på kronologisk alder til å spørre «hvor har dette mennesket vært»? I hva slags samfunn og familieramme ble personen 10? 20? 40? Hvordan var kosthold, helsetilbud, utdanningsmuligheter, familieliv, kommunikasjonsmønstre??
- Vi må også huske på *sammenvede liv*.
- Både kohort og sammenvevde liv har ulik betydning for kvinner og menn

Hans og hennes liv

- * Alder og kjønn er "tvillingstatuser" ! (Linton, 1940)
- * Disse, i kombinasjon, legger grunnlaget for definisjoner av livsfaser, roller og plikter. Kvinner og menn har tildels ulike «kart» for livsløpet.
I mange land er «myndighetsalder» og pensjonsalder ulike for kvinner og menn. Det har også vært en internasjonal diskusjon om «*aldringens dobbelstandard*»: Grått hår og rynker gjør menn «distingverte» og kvinner «utgått på dato».
- * Kvinner og menn har også ulik livslengde og sykdomsmønstre

«Den epidemiologiske overgangen»

- * Dødsårsaker går fra smittesykdommer til slitasje/livsstil-relaterte faktorer (bedre hygiene, antibiotika, vaksiner!)
- * Dette fører til større forskjeller mellom kvinner og menn, både i sykdomsmønstre og levetid ("women are sicker- men die quicker"
Kvinner har lengre liv, men i alderdommen har mange av dem flere kroniske sykdommer (komorbiditet)
- Befolkningsaldring betyr en endring både i befolkningens kjønnsbalanse og balansen mellom barn og gamle

Den demografiske overgangen

- Forbedret hygiene og tilgang til nye medisiner fører til redusert dødelighet (særlig barnedødelighet) og økt levealder
- Deretter synker fruktbarhet. Foreldre ser at barn overlever! (Her spiller også tilgang på prevensjon en rolle)
- Balansen mellom unge og gamle endres (fra «bunntyngde» til «topptyngde»)
- Disse endringene kan observeres i samfunnet og i slektslinjer

Kjønnsrater (Menn/kvinner/100) alder 65-79 og 80+

	65-79	80+
• Japan	89.2	54.1
• Norge	94.1	59.4
• Russland	51.3	26.6

Forventet gjenstående levetid for kvinner og menn, Norge 2018

	0 år	20 år	50 år	60 år	70 år	80 år
Menn						
2018	81	61,35	32,56	23,53	15,35	8,52
Kvinner						
2018	84,49	64,8	35,43	26,16	17,56	10,03
Kilde: Statistisk sentralbyrå						

For dere tar jeg også med noen tall om forekomst i aldrende samfunn: Vest-Europa, % (WHO)

Demens-Data fra

Kjønn	Alder							
	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-89	90+	60+
Menn	1.4	2.3	3.7	6.3	10.6	17.4	33.4	
Kvinner	1.9	3.0	5.0	8.6	14.8	24.7	48.3	
Alle	1.6	2.6	4.3	7.4	12.9	21.7	43.1	7.3

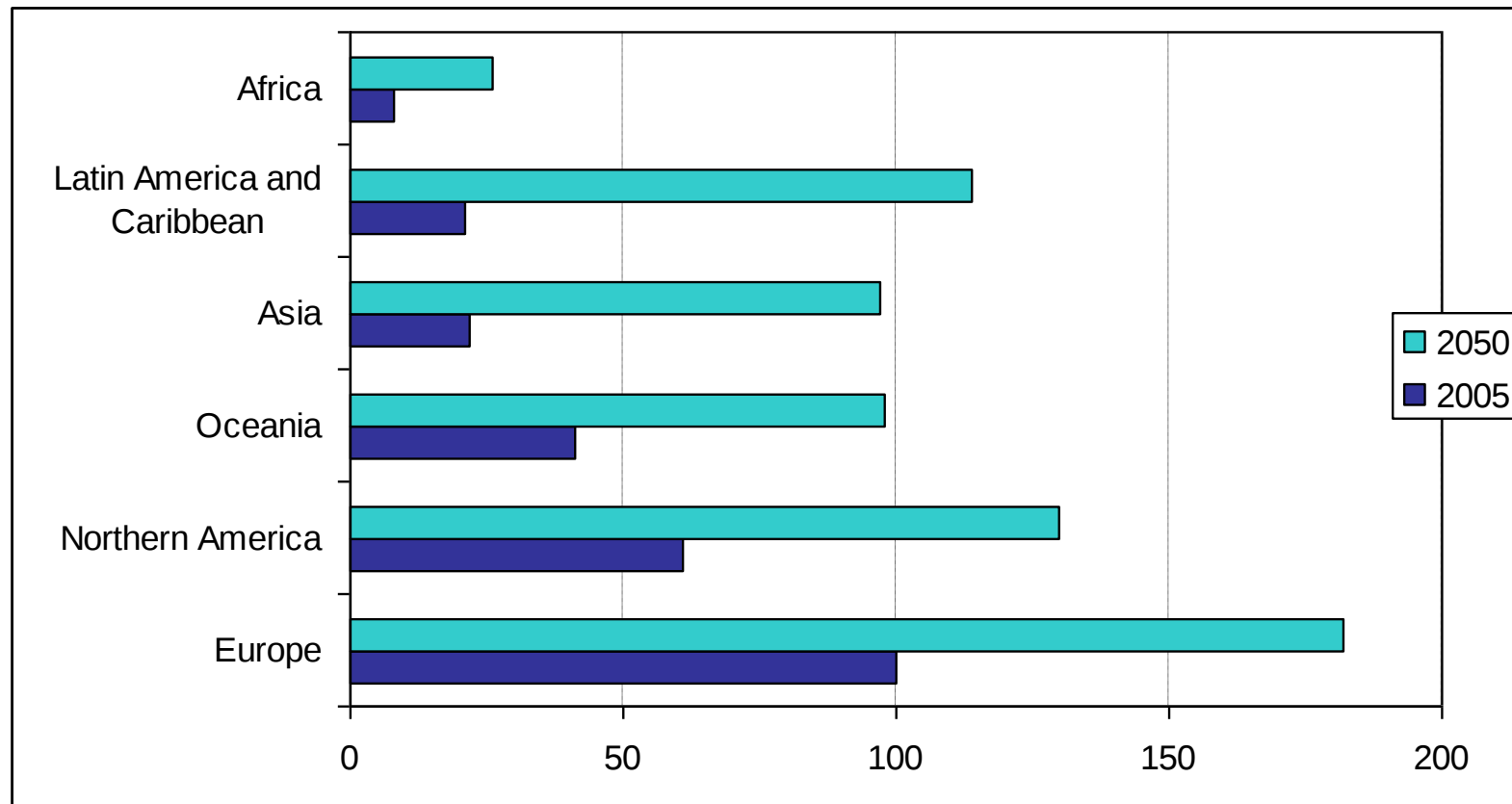
Noen tall fra Norge

- Det er anslått at vi nå har 70.000-80.000 personer med demensdiagnose
- Av disse har ca. 60% diagnosen Alzheimers
- På sykehjem har 80% demens
- I hjemmetjenester er tallet 40%
- 71 % av norske kommuner har dagtjenester for hjemmeboende demente
- Prognoser har anslått en dobling av demenspasienter innen 2050
- I Norge, som i mange andre land, finner vi sammenheng mellom demens og generell helse, såvel som utdanning og kjønn. **Dette reiser sentrale spørsmål om framtidige mønstre (f.eks. fødselskull og utdanning) blant ulike kohorter av kvinner og menn).**

Litt mer demografi

- *Mesteparten av historien: Barn minst 50% av befolkningen.
- *Ca. 2000: flere samfunn 15%
- *Rekord: Japan, 32% 65+, 14% under 15
- *Kontrast: Afrika, 41% barn, 0-5% gamle
- *Norge har 19% -20%, både barn og eldre

Antall personer 65+ per 100 barn <15 i 2005 og 2050

Moderne familier i aldrende samfunn

- ”Omvendte pyramider”
- Lange generasjonskjeder (4 og 5 generasjoner)

Norge: I aldersgrupper 30-50 befinner minst $\frac{3}{4}$ seg i to sett av foreldre-barn relasjoner, både som foreldre og som barn. Noen er også både besteforeldre og barnebarn.

- DE FLESTE **BARN** ER VOKSNE! SÅ HVORFOR HANDLER
»FAMILIEPOLITIKK» BARE OM SMÅBARNSFAMILIER?

To glimt fra Norge

- Blant folk i 30-åra har 40% besteforeldre i live. Av disse besteforeldrene er 62% mormor-15% er farfar
- Blant folk over 50 som har minst en av foreldrene i live har 89% mor. Bare 36% har far.

Andel 10-12-åringer med 4 besteforeldre i live

Data fra USA:

1900	6 %
1940:	14 %
1990:	40 %

Data fra Norge:

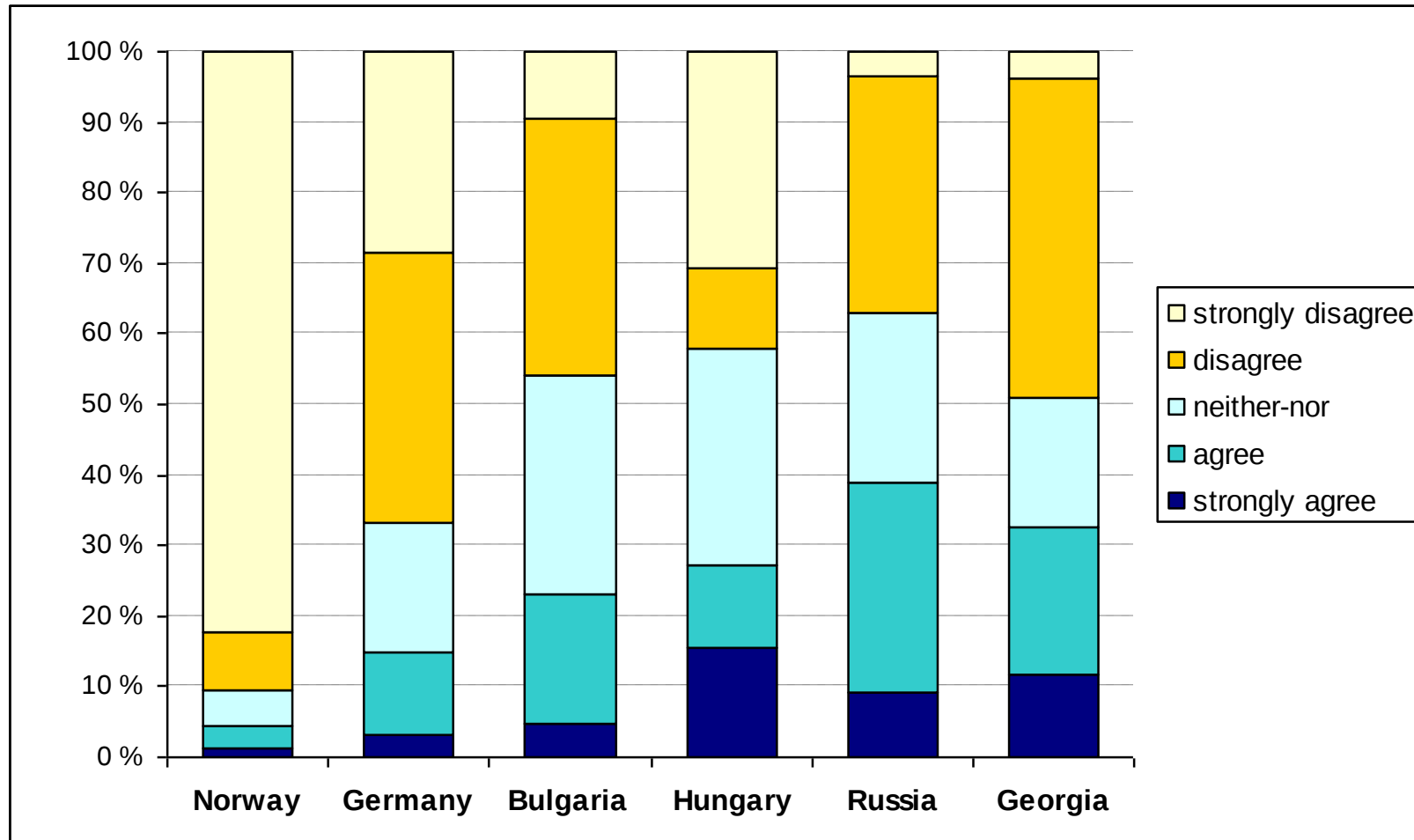
2005:	41% alder 10-12
1996:	21% 16-åringer

Kvinner og menn i generasjonsbånd

- I mange land har forskning vist at bestemødre er mer aktive i besteforeldrerollen enn det bestefedre er. Mormor er typisk den mest sentrale. Vi må her huske på at hun også ofte er den yngste av besteforeldrene.
- I relasjoner mellom gamle foreldre og voksne barn, finner vi at døtre gir mer hjelp og omsorg enn sønner. Internasjonale holdningsundersøkelser viser at i mange land forventes det at døtre hjelper foreldre mer. Nordmenn skiller seg her ut (se neste figur), men i realiteten viser det seg at også her hjelper døtre mer enn sønner.

«Når gamle foreldre trenger hjelp, bør døtre ta mer ansvar enn sønner.»

Enighet/uenighet i 6 land (Gender and Generations Survey)

Medisin og omsorg for eldre: noen sentrale problemstillinger i aldrende samfunn

I mange organisasjoner, f. eks FN (WHO) har sentrale spørsmål blitt stilt:

- * Trenger vi å ta et mindre »heroisk» og mer «humanistisk» syn på helsetjenester for eldre, med mindre vekt på å *redde liv* - mer vekt på *økt livskvalitet*?
- * Er «den typiske pasient» (f.eks i lærebøker; forskning) fremdeles en mann, - i samfunn hvor det er nesten dobbelt så mange gamle kvinner som menn?
- * Disse spørsmålene er svært relevante for diskusjoner om demens, men også andre sårbare grupper
- * Her er det viktig å ha begrepene *verdighet* og *omsorg* i tankene!

FNs Erklæring om Menneskerettigheter, 1948:

anerkjennelsen av iboende verdighet og av like og uavhengelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden

FN har bedt medlemsland om å utvikle *demensplaner* innen 2025. Den økonomiske kommisjon for Europa publiserte i 2015 rapporten

DIGNITY AND NON-DISCRIMINATION FOR PERSONS WITH DEMENTIA

*Norge presenterte *Demensplan 2020* i 2015

Utfordringer reist av norsk demensplan

- I regjeringens Demensplan snakkes det om at «**brukernes egendefinerte behov må stå i fokus**»
- Hvordan kan det skje- og hva er viktige barrierer for en slik målsetning?
- Hva blir sentrale målsetninger og verktøy innen behandlingsopplegg og sosialpolitikk?

Hvordan får vi tak på «egendefinerte behov»?

- Dette spørsmålet gjør det nødvendig å reflektere over begrepene *verdighet* og *omsorg*, samt å se dem i sammenheng med *alder, kohort og kjønn*! Ordet *verdighet* finnes i to FN-konvensjoner som Norge har undertegnet:
- *Barnekonvensjonen*, som innleder med en påminnelse om barns *i boende verdighet*
- *Konvensjonen om rettigheter til personer med funksjonsnedsettelse*, (inklusive eldre) blant annet mennesker med langvarig fysisk, mental, intellektuell eller sensorisk funksjonsnedsettelse som i møte med ulike barrierer kan hindre dem i å delta fullt ut og på en effektiv måte i samfunnet, på lik linje med andre» Igjen blir det i innledningen minnet om *verdighet*: «full og likeverdig rett til å nyte alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter, og å fremme respekten for deres *iboende verdighet*»
- FN'S KONVENSJONER MINNER OSS OM AT VI MÅ SE DE YNGSTE OG DE ELDSTE I SAMMENHENG!

BOKPERMGENERASJONENE: de yngste og de eldste

- * Vi får dypere forståelse av begrepene *verdighet* og *omsorg* hvis diskuterer dem for både våre yngste og våre eldste aldersgrupper
- * I noen fagmiljøer, f.eks blant britiske og danske samfunnsgeografer er dette blitt vanlig, særlig i byplanlegging, der problemet *alders-segregering* nå blir tatt opp
- * Antropologer har lenge fortalt oss at både på samfunns- og familienivå går det ofte greiere når vi hopper over en generasjon- «mellom-leddet» av voksne- foreldre. På tvers av kulturer har det vist seg at barnebarn og besteforeldre lett «finner tonen», og at de eldste og yngste i samfunnet ofte er til støtte for hverandre, mens «nabogenerasjoner» strever mer

Alderssegregering i Det moderne livsløpet: åttiårsbok med 3 kapitler?

- *Det tredelte livet: forberedelse (barn og unge), arbeid/familie (voksne)
pensjonisttilværelse (eldre)
- *Hvert kapittel har egne sfærer
- *Vi ser tre typer alders- segregering
 - *institusjonell* (departement, offentlige kontorer, skoler og institusjoner reservert for eldre)
 - *i rom* – aldershomogene boligområder; geografisk avstand mellom »plasser» for unge og gamle
 - *kulturelt* (Som resultat av institusjonell segregering, ulike rom), f.eks i språk/ordbruk, musikk, antrekk

Verdighet og omsorg-noen illustrasjoner

- Min mor bodde de siste årene av sitt liv på en institusjon for eldre. En dag jeg besøkte henne, var hun i harnisk og fortalte at en «utenlandsk» pleier kom inn på badet, der hun stod «halvnaken». Han banket ikke på. «*Jeg følte at min verdighet var krenket*», var hennes reaksjon. Selv hadde jeg som kreftpasient i to år med flere sykehusopphold lignende reaksjoner når pleiere klappet meg på kinnet og snakket «babyprat» til meg.
- En tolvåring i Oslo fortalte om en lærer som ikke lot henne forklare sine meninger og utbrøt: «Han respekterer ikke min verdighet!»
- En kvinnelig doktorgradsstudent, opprinnelig sykepleier, var interessert i spurte eldre på omsorgsinstitusjoner: «What does it take for you to feel cared for?» (hva må til for at du skal føle deg ivaretatt?) Det mest vanlige svaret fra kvinner (de fleste født før 2. verdenskrig) var: Jeg må oppleve at jeg kan yte omsorg til andre! Blant menn sa flertallet: «Jeg trenger en kvinne!» (som kan yte omsorg!)

Verdighet og omsorg: bli sett og hørt

Det jeg prøver å illustrere i disse eksemplene, er nødvendigheten av å respektere individets ståsted, som igjen reflekterer kohort, kjønn og familiebakgrunn

Vi må søke å forstå hvor et gammelt menneske har vært- og hva slags samfunn våre barn nå befinner seg i. Vi kan ikke bare tenke alder, men må også prøve å forstå hvordan historiens gang (kohort) og plass i familiegenerasjoner har formet personen

I Skandinavia er det utviklet verktøy for å hjelpe slik forståelse i eldreomsorgen. I Norge brukes bl.a. **Livsarket**, inspirert av den svenske Livsboken og den danske »Noe du bør vite om meg» MEN:

Vi kan få ny forståelse av å omsorg og verdighet ved å også tenke på den andre bokperm-generasjonen- de yngste. Begge trenger fysisk omsorg, mat og tilsyn. Begge trenger å bli sett og hørt. Begge sier ofte til voksne « i midten»: «**kan du sitte her en stund?**»

Segregeringens farer og skader

- fordommer, diskriminering og marginalisering (vond sirkel)
- nettverk: venner er da ikke bare jevnaldrende?
- redusert mulighet for læring, støtte, og omsorg-særlig for bokperm-generasjonene.

DE TRENGER HVERANDRE- OG TRIVES SAMMEN!

S. Silverstein, "the Little Boy and the Old Man" (1981):

Said the little boy, "Sometimes I drop my spoon."

Said the little old man, "I do that too"

The little boy whispered, "I wet my pants."

"I do that too," laughed the little old man.

Said the little boy, "I often cry."

The old man nodded, "So do I."

"But worst of all," said the boy, "it seems
grown-ups don't pay attention to me"

And he felt the warmth of the wrinkled old hand.

"I know what you mean," said the little old man.

